ตคกาธรรมของสมเด็จพระญาณสังวร

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
จัดพิมพ์น้อมถวายบูชาพระคุณในมงคลสมัย

3 ตุลาคม 2531

ตคถาธรรมของสมเด็จพระญาณสังวร

๗๕

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
จัดพิมพ์น้อมถวายบูชาพระคุณในมงคลสมัย

3 ตุลาคม 2531

คำนำ

ในวโรกาสที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวรเจริญชนมายุ ๗๕ ปีบริบูรณ์ ในวันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๓๑ นับเป็นมงคลพิเศษสมัยอีกวาระหนึ่ง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้สำนึกในพระคุณเป็นล้นพ้น จึงได้ขอประทานอนุญาตพิมพ์ธรรมกถาที่เจ้าพระคุณสมเด็จญาณสังวรแสดงแก่ข้าราชการสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในวันคล้ายวันสถาปนาสำนักงานฯ ในวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ปี ๒๕๒๘, ๒๕๒๙, ๒๕๓๐ และ ๒๕๓๑ น้อมถวายเป็นอนุสรณ์ เพื่อเจ้าพระคุณท่านได้แจกเป็นธรรมบรรณาการแด่ผู้มามนัสการพระคุณท่านในวันคล้ายวันเกิดปีนี้

ขออานิสงส์ศรัทธาจิตของท่านที่ได้ร่วมบริจาคเงินในการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ จงเป็นพลังปัจจัยดลบันดาลให้ท่านและครอบครัวบรรลุถึงธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และประสบความสุขสมบูรณ์พร้อมด้วยจตุรพิธพรตราบกาลนานเทอญ

(นายเสนาะ อูนากูล)
เลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ตคถาธรรม
ของสมเด็จพระญาณสังวร
พ.ศ. ๒๕๒๘

๑

ขออำนวยพร ทุก ๆ ท่าน

วันนี้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้บำเพ็ญกุศลในโอกาสที่ได้เริ่มตั้งมาได้ ๓๕ ปี และมีความประสงค์จะฟังธรรม จึงอาราธนาอาตมาภาพให้แสดงธรรม จึงขออนุโมทนาในกุศลเจตนาของท่านทั้งหลายผู้ใคร่ธรรม และโดยที่สำนักงานฯ นี้เป็นสำนักงานสำคัญของชาติ ประกอบด้วยท่านทั้งหลายตั้งแต่ท่านประธาน ท่านเลขาธิการคณะกรรมการ และทุก ๆ ท่านล้วนเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในทางเศรษฐกิจและสังคม จึงใคร่ที่จะได้แสดงธรรมะที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้อันเกี่ยวกับการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมในทางหลักใจสำหรับผู้ปฏิบัติงาน แม้ว่าจะไม่เกี่ยวกับหลักวิชาการ และทางปฏิบัติการของท่านผู้ทรงคุณวุฒิทั้งหลายโดยตรง แต่ก็เป็นข้อธรรมที่พึงถือเป็นหลักปฏิบัติในทางจิตใจได้ ซึ่งเมื่อมีธรรมะของพระพุทธเจ้าเป็นหลักของจิตใจอยู่ ย่อมจะช่วยอำนวยให้การใช้วิชาการและปฏิบัติการให้เป็นไปได้ดี

อันคำว่าเศรษฐกิจนั้นก็เป็นคำที่ไพเราะ ว่าถึงภาษาที่ใช้ในภาษาไทยนี้ เศรษฐีที่เราเรียกกันก็คือผู้ที่มีเศรษฐกิจอันดีนั่นเอง และคำว่าเศรษฐนั้นก็แปลกันว่าประเสริฐหรือว่าดียิ่ง เศรษฐกิจก็เป็นกิจที่ทำให้บังเกิดผลอันดียิ่งหรือบังเกิดผลอันประเสริฐ ผู้ที่ประสบผลดังกล่าวจึงได้ชื่อว่าเป็นเศรษฐีแต่ว่าเศรษฐีตามทางวัตถุกับเศรษฐีทางหลักจิตใจนั้นมีข้อที่แตกต่างกันอยู่

เศรษฐีทางวัตถุ คือผู้ที่ประสบผลแห่งธุรกิจทางวัตถุเป็นอย่างดีที่เรียกกันตามภาษาสามัญว่า ผู้มั่งมีด้วยทรัพย์สินเงินทองและสิ่งต่าง ๆ ทั้งหลายเป็นเศรษฐีทางวัตถุ

ส่วน**เศรษฐีทางจิตใจ** ตามหลักธรรมะ ได้แก่ **สันโดษ** คือความพอใจ ตามที่มีพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า "สันฏฐิ ปรมัง ธะนัง" ความสันโดษคือความพอใจ เป็นทรัพย์อย่างยิ่ง จึงทำให้คนไม่น้อยมีความเข้าใจผิดในคำว่า **สันโดษ** ซึ่งแปลว่าความพอใจที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนว่าสันโดษนั้นสอนให้คนเกียจคร้าน ทอดธุระ ไม่ใส่ใจที่จะปรับปรุงให้บังเกิดความมั่งมีทางวัตถุอันเป็นทางแห่งความเจริญต่าง ๆ ทำให้เฉื่อยชา จนถึงในบางคราวมีการแนะให้พระเลิกสอนเรื่องสันโดษคือความพอใจ เพราะว่าจะเป็นการให้ยับยั้งความเจริญของประเทศชาติตามที่ประเทศชาติต้องการเพราะฉะนั้นจึงควรทำความเข้าใจคำว่าสันโดษ คือความพอใจ ว่า ความพอใจนั้นพระพุทธเจ้าตรัสสอนให้พอใจในผลที่ได้ แต่ก็ตรัสสอนไว้ไม่ให้สันโดษคือพอใจในกุศลธรรมทั้งหลาย โดยในการกระทำดีทั้งหลายให้มีวิริยะ มีความพากเพียรพยายามในการกุศลธรรมคือการทำดีทั้งหลาย ฉะนั้นจึงกล่าวสรุปได้ว่า ทางพุทธศาสนานั้นสอนให้มีความขยันหมั่นเพียรไม่พอใจ คือ ไม่หยุดในการที่จะประกอบความเพียร ประกอบคุณงามความดีทั้งหลาย เรียกสั้น ๆ ว่า **ไม่ให้พอใจในเหตุแห่งผลทั้งหลายอันเป็นส่วนที่ดี แต่ว่าให้พอใจในผลที่ได้รับอันเกิดจากเหตุที่ได้ประกอบนั้น** เมื่อเป็นดังนี้จึงจะพบความสุขได้ และได้พบความสุจริตคือสามารถที่จะประพฤติสุจริตในกิจการ และในหน้าที่การงานทั้งหลายได้

คือเมื่อต้องการความเจริญในด้านใดด้านหนึ่งก็ตามก็ไม่พอใจ หยุดอยู่กับที่ ต้องตั้งใจประกอบความพากเพียร พยายามประกอบกระทำกิจการทั้งหลาย อันเป็นหน้าที่หรือที่พึงกระทำให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป แต่เมื่อทำแล้วได้ผลเท่าไร ก็ยินดีในผลนั้น เช่นอย่างผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่ราชการ เมื่อปฏิบัติหน้าที่ราชการ ก็ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ให้ดี และเมื่อได้รับผลเช่นเป็นเงินเดือนเท่าไรก็ยินดีอยู่ ในผลที่ได้รับนั้น เมื่อต้องการที่จะให้ประสบผลดียิ่งขึ้นก็ต้องตั้งใจประกอบ หน้าที่การงานของตนให้ดีขึ้น มีความขยันหมั่นเพียรยิ่งขึ้น ปฏิบัติที่ชอบยิ่งขึ้น ไม่สันโดษคือไม่พอใจที่จะหยุดอยู่เพียงเทาที่กระทำไปวันหนึ่ง ๆ เทานั้น หากเพียรที่จะประกอบการงานให้ดีขึ้น เมื่อเป็นดังนี้แล้วก็ย่อมได้รับผล ที่ดียิ่งขึ้น แม้ว่าจะยังไม่ได้รับเพราะเหตุใดเหตุหนึ่งก็พอใจอยู่ในผลที่ได้รับนั้น เพราะฉะนั้นเมื่อเป็นดังนี้ย่อมจะพบความสุขใจได้ และย่อมจะได้รับความสุข จากผลที่ได้รับได้ตามสมควร ถ้าหากว่าขาดสันโดษคือความยินดีในผล และไม่สามารถที่จะได้รับผลยิ่งขึ้นไปก็จะไม่พบความสุข จะพบความทุกข์ และจะเป็นเหตุที่ให้ประกอบทุจริตต่าง ๆ เพื่อให้ได้ผลที่ต้องการมากยิ่งขึ้น ในทางที่ผิดต่าง ๆ เพราะฉะนั้นสันโดษในผลจึงเป็นความสำคัญ สันโดษ ในผลตามที่ได้ตามกำลังที่มีและตามสมควรในผลที่ได้นั้นเรียกว่า **"ยถาลาภะสันโดษ"** ความยินดีในลาภหรือในผลที่ได้ตามที่ได้ตามกำลังนั้นเรียกว่า **"ยถาพละสันโดษ"** ยินดีตามกำลังที่มีตามสมควรนั้นเรียกว่า **"ยถารพ-สันโดษ"** สันโดษตามความที่สมควร สันโดษจึงเป็นความสำคัญมาก คนเราจะรักษาศีลธรรม รักษาความสุจริตอยู่ได้ก็ด้วยอาศัยความสันโดษ อยู่ในทางอันถูกต้องดังที่กล่าวมานี้ แต่ถ้าขาดสันโดษดังกล่าวนี้แล้ว นอกจากจะเป็นเหตุให้ไม่ได้ความสุขแล้ว ยังเป็นเหตุให้ประกอบทุจริต ต่าง ๆ ได้ ดังเช่นพวกที่กระทำโจรกรรมเป็นโจร ขโมย เพราะขาดความ สันโดษในผล แต่ว่าสันโดษในเหตุคือไม่พากเพียรที่จะประกอบธุรกิจการงาน เพื่อที่จะให้ตนได้ทรัพย์มาตามเหตุแห่งการงานที่ตนกระทำ แต่ว่าต้องการ ผลคือต้องการทรัพย์สินที่คนอื่นเขาหามาได้ไว้ ไม่สันโดษในผลดังกล่าวมา

นี้จึงมีความโลภในผลของคนอื่นเขา จึงประกอบโจรกรรม ถ้าหากว่ามีความสันโดษในผล แต่ไม่สันโดษในเหตุคือ ไม่หยุดที่จะกระทำความเพียรประกอบอาทีพการงาน ขยันหมั่นเพียรที่จะประกอบอาชีพการงานของตนทุกคนก็ย่อมจะได้ทรัพย์มามากหรือน้อยตามโอกาสที่เหมาะที่ควร ตามการงานที่เหมาะที่ควรตามกำลังที่จะพึงได้ และเมื่อได้มากเท่าไรก็พอใจเท่านั้น ต้องการได้มากกว่านั้นก็ย่อมไม่สันโดษในเหตุ คือต้องทำความเพียรให้ยิ่งขึ้น แต่ก็ต้องเป็นไปตามควรแต่กำลังของตน เมื่อเป็นดังนี้แล้วก็ได้ไม่ต้องขโมยหรือไมเป็นโจร ไม่ต้องประกอบทุจริต ทางพุทธศาสนานั้นจึงสอนให้ไม่สันโดษในเหตุคือ ในการกระทำดีทั้งหลาย แต่ให้สันโดษในผลคือในส่วนทีจะพึงได้เมื่อเบ็นดังนี้แล้วก็จะทำให้เกิดความสุขได้ทุกเมื่อ และจะทำให้มีความเจริญในการงานที่กระทำอันจะทำให้บังเกิดผลยิงขึ้นไปอีก และต่อไปนี้ก็ใคร่ที่จะขอแสดงโดยย่อถึงความไม่สันโดษในเหตุคือการทำความดีทั้งหลาย พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนถึงเหตุที่จะให้ประสบผลอันเป็นส่วนปัจจุบันไว้ส่วนหนึ่ง และเป็นส่วนภายหน้าไว้ส่วนหนึ่ง

ส่วนทีเป็นเหตุแห่งผลที่เป็นประโยชน์ปัจจุบันนั้นได้ตรัสสอนไว้ :-

๑) มีความขยันหมั่นเพียรในการเรียนในการประกอบการงานทั้งหลายที่จะให้บังเกิดทรัพย์

๒) ให้ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรักษาความรู้ที่เรียนมาทวีให้ดียิ่งขึ้น รักษาทรัพย์ที่ได้มา

๓) คบเพือนที่ดีงาม อันจะชักนำกันไปในทางที่ถูกที่เจริญ

๔) ใช้จ่ายตามกำลังทรัพย์ที่หามาได้ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนัก

ดังนี้เป็นเหตุที่พึงประกอบเพื่อจะได้รับผลประโยชน์ที่เป็นปัจจุบัน

อีกหมวดหนึ่งตรัสสอนถึงเหตุที่พึงปฏิบัติให้บังเกิดผลภายหน้า

๑) ให้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาความเชื่อในสิ่งที่ควรเชือ ในวัตถุที่ควรเชือต่าง ๆ ในบุคคลที่ควรเชื่อ ตลอดถึงความเชื่อมั่นในตนเอง

ไม่ลังเลที่จะบระกอบกระทำเหตุของความดีทั้งหลาย เหตุที่ดีทั้งหลายซึ่งในทางพุทธศาสนานั้นก็ได้สอนให้เชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และเชื่อกรรมคือการงานที่กระทำว่าทำดีให้ผลดี ทำชั่วให้ผลชั่ว เพื่อให้รู้จักรับผิดชอบในกรรมคือ การงานที่กระทำของตนทำผิดก็เป็นผิด ทำถูกก็เป็นถูก

๒) ศีลสัมปัตตา ถึงพร้อมด้วยศีล คือความประพฤติ งดเว้นจากการเบียดเบียนกัน ก่อภัย ก่อเวรกัน

๓) จาคะสัมปัตตา ถึงพร้อมด้วยการเสียสละบริจาค ช่วยเหลือเผื่อแผ่เจือจานกัน

๔) ปัญญาสัมปัตตา ถึงพร้อมด้วยปัญญา คือความรู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์หรือสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ ตลอดถึงความรู้ในวิชาการต่าง ๆ โดยเฉพาะข้อที่ตนจะต้องปฏิบัติจะต้องกระทำ

ทั้ง ๔ นี้เป็นเหตุที่ใช้ประสาน ที่ให้ประโยชน์ภายหน้า อันที่จริงที่เรียกว่าประโยชน์ปัจจุบันและที่เรียกว่าประโยชน์ภายหน้านี้ก็อาจจะทำให้เข้าใจผิดกันว่า ปัจจุบันนั้นจะต้องปฏิบัติเดี๋ยวนี้ ภายหน้านั้นไม่ต้องทำเดี๋ยวนี้ไปทำภายหน้า แต่อันที่จริงนั้นธรรมะทั้ง ๒ หมวดนี้ต้องปฏิบัติควบคู่กันไปในปัจจุบัน แต่ที่เรียกว่าในปัจจุบันและภายหน้านั้นก็โดยที่ว่ามีอยู่ ๓ คู่ ที่ประกอบกันอยู่ในทุก ๆ คน ได้แก่ทุก ๆ คน

คู่ที่หนึ่งก็คือ กายและใจ
คู่ที่สองก็คือ ตนเองและผู้อื่น
คู่ที่สามก็คือ ปัจจุบันและภายหน้า

สำหรับธรรมะทั้งสองหมวดนี้ ธรรมะหมวดแรกเป็นไปเพื่อบำรุงกาย ก็เป็นการปฏิบัติที่จะให้บังเกิดทรัพย์ **นี่เป็นคู่ที่หนึ่ง**

คู่ที่สองนั้น ตนเองและผู้อื่น ธรรมะบทที่หนึ่งนั้นสำหรับทะนุบำรุงตนเอง หมวดที่สองนั้นสำหรับทะนุบำรุงผู้อื่นด้วย ยกตัวอย่างเช่นศีลข้อจาคะ

ยกเว้นการเบียดเบียนผู้อื่น จาคะก็คือการสละ เผื่อแผ่เจือจานแก่ผู้อื่น อันเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น

คู่ที่สาม ปัจจุบันและภายหน้า ธรรมะหมวดที่ ๑ นั้น จะกระทำให้เกิดผลเป็นวัตถุเช่น อาหาร ผ้านุ่งห่ม เป็นต้น บรรดาที่ต้องใช้เป็นประจำวันนั้นในปัจจุบัน สำหรับหมวดที่ ๒ นั้นสำหรับที่จะใช้ในต่อไป อย่างวันนี้นับว่าปัจจุบัน พรุ่งนี้นับว่าเป็นภายหน้า

ทั้ง ๓ คู่นี้ กายและใจนี้มาประกอบกันก็เป็นสังคมอันหนึ่ง ประกอบเป็นตัวเราเอง กายและใจมารวมกันเข้าก็เป็นสังคมอันหนึ่งคือตัวเราเอง คู่ที่สอง ตนเองและผู้อื่นมาประกอบกันก็เป็นสังคม เพราะถ้าลำพังตัวเราคนเดียวไม่เป็นสังคม แต่มีตัวเราด้วยและผู้อื่นด้วยมาประกอบกันก็เป็นสังคม ปัจจุบันและภายหน้าทั้งสองมาประกอบกันเข้าก็เป็นสังคม เพราะฉะนั้นคำว่าสังคมนี้ก็น่าจะเข้าใจกว้าง ๆ ดังที่กล่าวมานี้ คือกายและใจนี้เป็นสังคมอันหนึ่ง เป็นสังคมเริ่มต้นทุกคนเกิดมามีกายและใจสังคมกันจึงเป็นบุคคลอยู่ได้ ถ้ากายและใจไม่สังคมกันเมื่อใดก็ตายเมื่อนั้น ชีวิตไม่ดำรงอยู่ แต่ถ้ามีกายและใจประกอบกันอยู่ชีวิตจึงจะดำรงอยู่ คู่ที่สอง ตนเองและผู้อื่นก็เริ่มต้นตั้งแต่สามีและภรรยา เมื่ออยู่ด้วยกันก็เริ่มเป็นสังคม คือตนเองและผู้อื่นมาสังคมกัน เมื่อมีบุตรออกมาก็เป็นสังคมที่เพิ่มขึ้นอีกเป็นครอบครัว เมื่อเป็นโรงเรียนมีครูหลายคน ครูคนหนึ่ง คนที่สอง ก็เป็นสังคมครู ครูและนักเรียนก็เป็นสังคมครูและนักเรียนมาจนถึงประกอบการงานในหน่วยงานอันใดอันหนึ่งตั้งแต่สองคนขึ้นไปก็เป็นสังคม คือมีตนเองและผู้อื่น ลำพังตัวคนเดียวนั้นก็อยู่ไม่ได้ เป็นขึ้นมาไม่ได้ จะต้องมีผู้อื่นด้วยเหมือนอย่างสามี ภรรยาไม่แต่งงานกันก็มีบุตรขึ้นมาไม่ได้ จึงต้องมีสังคม สังคมของสามีภรรยาจึงจะเกิดมีบุตรและมีสืบต่อกันมา แปลว่าคนเดียวนั้นอยู่ในโลกไม่ได้ จะต้องมีตั้งแต่สองคนขึ้นไปจึงจะเป็นสังคม ต้องเป็นสังคมขึ้นมาดังนั้นจึงอยู่ได้ ปัจจุบันและอนาคตก็ต้องประกอบกัน มีวันนี้ก็ต้องมีพรุ่งนี้

มีปีนี้ก็ต้องมีปีหน้า เพราะฉะนั้นจะพึงเห็นได้ว่า สำนักงานฯ นี้จะต้องมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติเป็นระยะ ๆ ล่วงหน้า เช่น ๕ ปี ดังที่เป็นมา ในบัดนี้อยู่ในฉบับที่ ๕ ต่อไปเป็นฉบับที่หก ดังนี้ก็คือว่าปัจจุบันและอนาคตต้องสังคมกัน เราจะคิดแต่เพียงวันนี้ปีนี้ไม่ได้ จะต้องคิดเผื่อไปถึงปีหน้าหรือตลอด ๕ ปีหน้ายาวยิ่งไปกว่านั้นอีกด้วย เพราะฉะนั้นลำพังปัจจุบันนี้ก็มีไม่ได้อยู่ไม่ได้ จะต้องมีภายหน้าด้วย จะต้องเป็นสังคมของกาลเวลา

คู่ที่หนึ่งนั้น กายและใจเป็นสังคมชีวิตของตัวเอง ตนเองและผู้อื่นเป็นสังคมของหมู่ชน กาลเวลานั้นเป็นสังคมของกาลเวลา จะต้องมีสังคมของทั้งสามนี้อยู่ด้วยกันตลอดเวลา พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนธรรมะหมวดที่หนึ่งก็เป็นไปเพื่อกาย เป็นไปเพื่อตน และเป็นไปเพื่อปัจจุบัน หมวดที่สองก็เป็นไปเพื่อจิตใจ เป็นไปเพื่อผู้อื่น เป็นไปเพื่ออนาคตในภายหน้า รวมกันเข้าก็เป็นไปเพื่อพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมของโลกนั่นเอง

เพราะฉะนั้นจะขอนำธรรมะดังกล่าวนี้มาประยุกต์กับการปฏิบัติงาน ซึ่งคิดว่าน่าจะเป็นหลักของพระพุทธเจ้าที่ทุกคนจะพึงรับไปพิจารณา และปฏิบัติเพื่อให้สัมฤทธิ์ผลในการปฏิบัติหน้าที่ของท่านทั้งหลายให้ประสบผลตามเป้าหมายทุกประการ แสดงธรรมะมาพอสมควรกับเวลา ขอยุติลงเพียงเท่านี้ ขออำนวยพรแก่ทุก ๆ ท่าน

ตคถาธรรม
ของสมเด็จพระญาณสังวร
พ.ศ. ๒๕๒๙

๒

ในโอกาสอันเป็นวันมงคลนี้ ได้รับอาราธนาให้แสดงธรรมกถาแด่ท่านทั้งหลาย มีท่านประธานและท่านเลขาธิการเป็นประธาน โดยที่สำนักงานฯ นี้เป็นสำนักงานฯ ที่สำคัญของชาติ ซึ่งปฏิบัติงานเกี่ยวกับการวางแผนทางเศรษฐกิจและสังคม เพราะฉะนั้นบรรดาท่านที่มาทำงานซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในด้านต่าง ๆ เรียกว่า จะทุกด้านจึงต้องทำงานด้วยการใช้ปัญญาความสามารถอย่างเต็มที่ เพื่อจะได้ช่วยการเศรษฐกิจและสังคมของชาติให้ดีขึ้น แก้ไขป้องกันเหตุที่จะทำให้ตกต่ำลงไป เพราะฉะนั้น ด้วยความรู้ความสามารถของท่านทั้งหลาย ด้วยการนี้ จึงเป็นที่หวังว่าจะได้วางแผนปฏิบัติให้แก่รัฐบาลและประชาชนโดยถูกต้องเพื่อที่จะรับไปปฏิบัติให้เกิดผลดีตามที่ต้องการ เพราะฉะนั้นความหวังของคนทั้งปวงอันเกี่ยวแก่การเศรษฐกิจและสังคม จึงมารวมอยู่ที่สำนักงานฯ นี้ ฉะนั้นท่านทั้งปวงในที่นี้จึงต้องทำงานโดยใช้ความรู้ความคิด อาศัยข้อมูลต่าง ๆ อันถูกต้อง โดยรอบคอบระมัดระวังให้ความเห็นในการแก้ไขในการดำเนินการปฏิบัติต่อไปเป็นไปโดยถูกต้อง ฉะนั้นก็อาจจะทำให้เกิดความเครียดทางจิตใจ กถาในวันนี้จึงมุ่งหมาย

ที่จะแสดงวิธีปฏิบัติตนตามคลองธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้มีสุขภาพทางจิตใจดี มีพลังมั่นคง ให้สามารถปฏิบัติงานใช้ความรู้ความสามารถของตนให้เต็มที่เพื่อจะเกิดผลดีของส่วนรวมทั้งหมด ธรรมะที่จะแสดงถึงข้อปฏิบัติในวันนี้มี ๔ ข้อ คือ

ข้อ ๑) ความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย

๒) ความสันโดษตามที่ได้

๓) สมาธิในการทำงาน

๔) สมาธิในการพักผ่อน

โดยสังเขป

*ข้อ ๑) ความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย*มิได้กล่าวเอาเอง แต่กล่าวตามพุทธภาษิตของพระพุทธเจ้าที่ท่านสอนไว้ว่า อสนฺตุฏฺฐิยา กุสเลสุ ธมฺเมสุ ปฏิบัติด้วยความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย กุศลธรรมนั้นกล่าวสรุปเป็นภาษาไทยว่า ความดีหรือคุณงามความดี อันความดีหรือคุณงามความดีนั้นจึงใช้ในทุก ๆ สิ่ง ทุก ๆ โอกาส เป็นต้นว่าในหน้าที่การงาน ในทางความประพฤติในทางความช่วยเหลือเจือจาน ตลอดจนถึงในด้านความประพฤติทางศีลธรรมทั้งหลาย การทำบุญสุนทานทั้งหลายตามที่เข้าใจกัน ไม่สันโดษก็คือ ความไม่ยินดี เต็มใจ พอใจ อิ่มพออยู่ในคุณงามความดีในความดีทั้งหลาย เพราะทุกคนต้องทำความดี ทำคุณงามความดีกันอยู่ให้ติดต่อโดยตลอดในกิจและโอกาสทั้งปวง เช่น ในหน้าที่การงานก็ต้องตั้งใจทำหน้าที่การงานให้ดีขึ้นไม่หยุด ไม่พอไม่เต็ม อยู่เพียงเท่าที่เป็นอยู่ และในการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไปนั้น ก็ต้องประกอบด้วยความรู้ความสามารถ ความพากเพียรในการปฏิบัติไม่ปล่อยปละละเลย และต้องประกอบด้วยความสุจริตกาย สุจริตวาจา สุจริตใจ ประกอบหน้าที่การงานไปโดยสุจริต ดังนี้จึงจะเป็นความดี เป็นคุณงามความดี คนโดยมากนั้น มักจะพอในการทำความดี แต่ไม่พอที่จะกระทำความไม่ดีต่าง ๆ ในความเกียจ-

คร้าน ย่อหย่อน ฉะนั้นความไม่พอในการทำความดี ในคุณงามความดีในทุกกิจทุกโอกาสนี้ จึงเป็นธรรมข้อหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอนเอาไว้ เพราะถ้าจะพอเสียแล้วคนเราก็จะไม่ดียิ่งขึ้น จะหยุดดีอยู่ที ทั้ง ๆ ที่ความดีนั้นยังไม่พอนั่นเอง และอาจจะถอยหลังไปดูความชั่วได้ด้วย เพราะฉะนั้นเรื่องความดีของทุก ๆ คนที่ยังไม่ถึงความสุดดีแล้วพอไม่ได้ เต็มไม่ได้ ต้องทำต่อไปเรื่อย ๆ ในทางพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าเท่านั้นเป็นผู้ที่สุดดี เรียกว่าพอในความดีที่จะต้องทรงกระทำเพื่อชำระล้างความชั่วแล้ว แต่แม้เช่นนั้นก็ยังต้องปฏิบัติพุทธกิจดังที่ปรากฏว่าได้เสด็จประกาศพระพุทธศาสนาไม่หยุดหย่อนตลอดเวลาถึง ๔๕ ปี ประทับบรรทมหยุดครั้งสุดท้ายก็คือเสด็จดับขันธ์ปรินิพพาน แต่วันจะเสด็จดับขันธ์ปรินิพพานก็ยังเสด็จจาริกด้วยพระบาทจนถึงวาระสุดท้าย ก็เป็นอันว่าทรงใช้เวลาทั้งหมดประกอบพระพุทธกิจเพื่อประโยชน์ของโลก แต่ทรงพอแล้วสำหรับเพื่อประโยชน์ของพระองค์ แต่ไม่พอเพื่อสำหรับบำเพ็ญเพื่อประโยชน์ของโลก ของผู้อื่น จนถึงวาระสุดท้าย เมื่อเสด็จดับขันธ์พระปรินิพพาน นี้เป็นข้อที่ ๑

ข้อ ๒) ความสันโดษตามที่ได้ คือ เมื่อได้ปฏิบัติกิจต่าง ๆ หน้าที่ต่าง ๆ การงานต่าง ๆ อาชีพต่าง ๆ ไปแล้ว ได้ผลมาเท่าไรก็ยินดีเท่านั้น ในผลข้อนี้มีความหมายตลอดถึงว่า เช่น ข้าราชการที่ปฏิบัติราชการได้เงินเดือนตั้งแต่อันดับต้นขึ้นไปก็ยินดีตามเงินเดือนที่ได้ และเมื่อต้องการที่จะได้ผลที่ได้สูงขึ้นไป ก็ต้องมาใช้ข้อ ๑ คือ ความไม่สันโดษ ไม่เต็ม ไม่พอ ในการกระทำความดีต่าง ๆ รักษาความดีปฏิบัติความดีให้ทวีขึ้นไป ผลก็จะเลื่อนขึ้นไปโดยลำดับ ก็พอใจในผลที่ได้โดยลำดับ ดังนั้นตลอดจนถึงการปฏิบัติงานเช่นในด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรมด้วยความหวังดี คือ หวังให้ได้ผลดีแต่ว่าการจะดีได้ตามที่หวังนั้น เป็นผลที่ไม่แน่ จะต้องมีเหตุแวดล้อมต่าง ๆ เป็นอันมากที่อาจเกิดขึ้นติดต่อบ้าง อาจบังเกิดขึ้นปัจจุบันบ้าง ในด้านสนับสนุนก็มี ในด้านที่จะทำลายก็มี เพราะความหวังดีที่ว่าจะได้ผลดีนั้นย่อมเป็นสิ่งที่

ไม่แน่ ฉะนั้น จึงต้องทำความพอใจว่าได้ผลเท่าไหรก็ยินดีเท่านั้น ไม่ไปยึดถือในความหวัง แม้จะเป็นความหวังดีก็ไปยึดถือไม่ได้ ถ้ายึดถือเข้าแล้วทุกข์ก็เกิดเป็นผล หน้าที่ของคนก็คือการปฏิบัติเหตุ คือ การทำความดีให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนไม่ให้ยึดถือในสิ่งทั้งหลาย ตามที่มีพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า ธรรมะทั้งปวงไมควรยึดมั่นดังนี้ และเมื่อเป็นดังนี้จึงจะทำจิตใจให้มีความสันโดษ ความเต็ม ความพอในผลที่ได้สำเร็จ และนอกจากนี้ก็ต้องมีสันโดษตามกำลังที่จะทำได้และในผลที่จะรับได้ ต้องสันโดษตามความสมควร ถือในขอบเขตอันสมควร ถ้าหากว่านอกขอบเขตอันสมควรแล้วก็ไม่ควรที่จะไปพอใจยินดี แม้ในการทำความดีก็เหมือนกัน ก็ต้องเป็นไปตามกำลังที่พึงจะทำได้ และการกระทำทั้งปวงนั้นก็ต้องให้เป็นไปตามความสมควร เรียกว่า สมรูป ความสมรูปอันนี้สำคัญมาก ต้องให้เหมาะสมรูป เหมาะสมแก่กำลัง เหมาะสมรูป รูปเรื่องต่าง ๆ รูปงานต่าง ๆ และเมื่อมีความสำเร็จพอใจอยู่ตามผลที่ได้ ตามสมควรแก่กำลังของตน และตามควร คือตามความเหมาะสมแก่รูปของเรื่องการงานกิจทั้งหลาย ดังนี้จึงเป็นความถูกต้อง คนโดยมากปฏิบัติผิดในธรรมะทั้งสองนี้คือว่ามักจะไม่สันโดษ ไม่เต็มในความชั่ว แต่มักจะสันโดษเต็มพอในความดี คือความดีไม่ทำให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป แต่ความชั่วนั้นต้องเติมอยู่เสมอไม่พอเหมือนอย่างติดสุรา ต้องดื่มเหล้าอยู่เป็นประจำทุกวันไม่มีพอเพราะความติด ติดความชั่ว และไม่สันโดษในผลที่ได้คือไม่เต็ม ไม่พอในผลที่ได้ จึงเป็นเหตุให้ประกอบทุจริตต่าง ๆ คนที่ประกอบทุจริตต่าง ๆ เช่น ลักขโมยปล้นเขา เป็นต้น นั่นก็เพราะไม่พอในผลที่ได้ทั้งนั้น แต่ไปพอในความดีไม่ทำดี เช่น ไม่ตั้งใจที่จะประกอบอาชีพการงาน เพื่อให้ได้ผลที่ดี ไม่ทำนา ไม่ทำไร่ ทำสวน เป็นต้น ก็ลำบาก คือ งานไม่ทำ พอเสียแล้วในงานที่จะทำไม่ทำงานให้ดีขึ้น แต่ต้องการจะได้ผลดีโดยที่ไม่ต้องทำอะไร เพราะฉะนั้นจึงตั้งหน้าที่จะลักขโมยสิ่งของ เงินทองของผู้อื่นที่เขาทำงานสะสมรวบรวมไว้ได้ ไม่ต้องทำอะไรก็ลักขโมยเอา อย่างนี้เป็นความไม่สันโดษในผลที่ได้

แต่ไปสันโดษในความดี ในการงานที่จะทำ หลักของการปฏิบัติขึ้นอยู่กับความไม่สันโดษ ในความดีที่จะทำยิ่ง ๆ ขึ้นไป แต่สันโดษในผลที่ได้ สันโดษตามกำลัง สันโดษตามรูปอันสมควรเหมาะสมแก่รูป คือ ตามความสมควรและเมื่อปฏิบัติได้ดังนี้แล้ว ก็เป็นการปฏิบัติที่ถูกต้อง และทำจิตใจให้สบายด้วย

ข้อ ๓) สมาธิในการงาน ก็คือ มีสมาธิความตั้งใจในการงานที่ทำ เมื่อเวลาทำงานให้ตั้งใจทำงานจริง มีสมาธิในงาน อันสมาธินี้จำเป็นมากในการอ่านหนังสือ ถ้าไม่มีสมาธิในการอ่านก็อ่านไม่รู้เรื่อง ในการฟังทั้งหลาย ถ้าไม่มีสมาธิในการฟังก็ฟังไม่ได้ดีไม่รู้เรื่องในเรื่องที่ฟังจึงต้องมีสมาธิในการงานที่ทำทุกอย่าง ข้อนี้สำหรับท่านที่ต่างก็ตั้งใจทำงานกันอยู่แล้วในสำนักงานฯ นี้ ไม่ต้องอธิบายมาก

ข้อ ๔) สมาธิในการพักผ่อน คือ เมื่อถึงเวลาหยุดงานก็ต้องมีสมาธิในการพักผ่อน ด้วยการที่ปิดลิ้นชักของงานเอาเรื่องทั้งหลายเก็บใส่ตู้ใส่ลิ้นชักหัวใจเอาไว้ยังไม่เปิดใช้ คือไม่มาครุ่นคิดให้เกิดความเครียดต่าง ๆ ถึงเวลาพักผ่อนก็ต้องพักผ่อน คือสมาธิในการพักผ่อนนี้ก็หมายถึงการหัดนั่งสมาธิด้วย เพื่อที่จะได้สามารถวางเรื่องทั้งหลายได้ ให้ใจมารวมอยู่กับอารมณ์ของสมาธิ เช่น กำหนดลมหายใจเข้าออก หายใจเข้าก็ให้รู้หายใจออกก็ให้รู้ ใช้พุทโธเข้าช่วยก็ได้ คือ หายใจเข้าพุท หายใจออกโธ ธัมโมก็ได้ หายใจเข้าธัม หายใจออกโม หรือ สังโฆก็ได้ หายใจเข้าสัง หายใจออกโฆ หรือว่า อัสสาสะ ปัสสาสะ หายใจเข้าก็อัส คืออัสสาสะ หายใจออกก็ปัส คือปัสสาสะ รวมใจเข้ามาดังนี้ก็ได้ และเมื่อใจเรียกหา พุทโธ ธัมโม สังโฆ อยู่เสมอดังนี้แล้ว ก็จะทำให้จิตใจนี้ได้ความสงบ ได้ความเบิกบาน ได้ความผ่องใส สามารถที่จะตริตรองในเหตุผลที่จะพึงปฏิบัติในการงานก็ตามในเรื่องอื่นก็ตาม ได้ด้วยดี สามารถจะสรุปลงได้ด้วยเหตุผลอันถูกต้อง เพราะจิตสงบและเมื่อจิตสงบดังนี้ ก็เรียกว่าเป็นบาทหรือเป็นฐานของ

ปัญญาในการที่จะใช้ต่อไป สมาธิในการพักผ่อนนี้สำคัญมาก เช่นเดียวกับสมาธิในการทำงานจะต้องมีเป็นคู่กันไป ในเวลาทำงานก็ต้องมีสมาธิในงาน เวลาพักผ่อนก็ต้องมีสมาธิในการพัก เช่น หัดสมาธิดังที่กล่าวมาอย่างง่าย ๆ ใช้เวลาวันละ ๕ นาที ๑๐ นาที หรือกว่านั้นไปก็ได้ และได้สุขในสมาธิแล้ว การทำสมาธิ นั่งสมาธิ ภาวนาในสมาธินี้ ก็จะทำได้นานขึ้นเป็นไปเอง อาจจะทำอยู่เป็นชั่วโมงก็ได้เมื่อมีความเพลิน มีความสุขในสมาธิ เช่นเดียวกับมีความเพลินในการดูหนัง ดูละคร นั่งดูอยู่ได้เป็นเวลานาน การทำสมาธิก็เหมือนกันเมื่อมีความสุขความเพลินอยู่ในสมาธิแล้วก็ทำได้นาน จะทำให้ใจเป็นสุข คือ ความพักผ่อนในสมาธิ จะทำให้นอนหลับสบายไม่กังวล ตื่นขึ้นมาก็จะมีอารมณ์ผ่องแผ้วเพิ่มกำลังใจ เพิ่มสุขภาพทางใจ ตลอดจนถึงทางร่างกาย ให้สามารถปฏิบัติงานได้ดียิ่งขึ้น เพราะฉะนั้นธรรมะ ๔ ข้อนี้ จึงเป็นธรรมกถาที่แสดงอนุโมทนาในวันอันเป็นมงคลนี้แก่ท่านทั้งหลาย คือ ไม่สันโดษ ไม่เต็ม ไม่พอ ในกุศลธรรมความดี คุณงามความดีทั้งหลายหนึ่ง สันโดษเต็มพอในผลที่ได้หนึ่ง ตลอดจนถึงตามกำลัง ตามความสมควร คือ ตามรูปอันเหมาะสมหนึ่ง สมาธิในการทำงานหนึ่ง สมาธิในการพักผ่อนหนึ่ง หรือว่าพักในสมาธิ นี้เป็นทางที่จะผดุงส่งเสริมสุขภาพทางใจ กำลังทางใจ สุขภาพทางกาย กำลังทางร่างกายให้ดีขึ้น เพราะฉะนั้น จึงขออำนวยพรให้สาธุชนทั้งหลายด้วยธรรมะ ๔ ประการนี้

ตคถาธรรม
ของสมเด็จพระญาณสังวร
พ.ศ. ๒๕๓๐

๓

ศาสนากับการพัฒนาจิตใจ

ท่านเลขาธิการ คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

วันนี้เป็นวันมงคล ด้วยทางสำนักงานฯ นี้ได้จัดบำเพ็ญกุศลถวายภัตตาหารพระสงฆ์ผู้มาเจริญพระพุทธมนต์ และถวายสังฆทานเป็นการบำเพ็ญกุศลประจำปี และท่านเลขาธิการฯ อาราธนาขอให้แสดงธรรมกถาแก่ท่านทั้งหลายในโอกาสอันเป็นวันมงคลนี้

โดยที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินี้เป็นสำนักงานฯ สำคัญ ได้ทำโครงการการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเท่ากับทำหน้าที่เป็นมันสมองแก่รัฐบาลและผู้ปฏิบัติการในการปกครองประเทศชาติทั้งหมด และก็ขออนุโมทนาที่ในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินี้ ได้บรรจุแผนการเกี่ยวการพัฒนาคนและสังคมทางศาสนาไว้ด้วย แสดงว่าทางคณะท่านผู้ปฏิบัติงานได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของศาสนา และโดยเฉพาะคนไทยส่วนใหญ่เป็นผู้นับถือพุทธศาสนา นับได้ว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ แต่แม้เช่นนั้นก็ยอมรับ

ศาสนาอื่นซึ่งมีคนไทยนับถือ ในฐานะเป็นศาสนาที่อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ ร่วมกันของพระมหากษัตริย์ไทย ผู้ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก

เพราะฉะนั้น การที่ได้นำศาสนาเข้ามาประกอบด้วยให้เป็นเป้าหมายประการหนึ่งดังที่ระบุไว้ในแผนงานพัฒนาจิตใจและวัฒนธรรม ข้อ ๒.๑ ว่าใช้ศาสนธรรมเป็นหลักในการพัฒนาจิตใจ โดยเน้นคุณธรรมสี่ประการตามพระบรมราโชวาท ค่านิยมพื้นฐาน ๕ ประการ และการลดละอบายมุขเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และการปฏิบัติหน้าที่การงานอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น พระพุทธเจ้าก็กล่าวได้อย่างเต็มที่ว่า ได้ทรงเป็นผู้พัฒนาคนและสังคมในโลก ได้ทรงตั้งสังคมที่บริสุทธิ์ขึ้นก็คือ พุทธบริษัททั้ง ๔ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา และมิใช่ทรงอบรมเพียงสังคมที่ทรงตั้งขึ้นเป็นพุทธบริษัททั้ง ๔ นี้เท่านั้น ได้ทรงพัฒนาด้วยพระธรรมที่ทรงสั่งสอนแก่ผู้ที่ตั้งใจฟังและรับไปปฏิบัติทุกคน แม้ว่าจะยังไม่ถึงเป้าหมายเป็นพุทธบริษัททั้ง ๔ และเมื่อแสดงอย่างเป้าหมายที่สูงสุดได้ทรงพัฒนาบุคคลและสังคมของบุคคลให้เป็นผู้ที่บริสุทธิ์ที่สุดในโลก คือมีเป้าสูงสุดถึงเป็นพระอริยะบุคคล และพระอริยะบุคคลที่สูงสุดนั้นก็ถึงเป็นพระอรหันต์ ซึ่งเป็นผู้ที่บริสุทธิ์จากกิเลสทั้งหมดดังที่ได้มีเหตุการณ์บังเกิดขึ้นในวันเพ็ญแห่งเดือนมาฆะ ซึ่งทางของไทยเราก็ตรงกับกลางเดือน ๓ ซึ่งมีพิธีมาฆบูชาเมื่อวานนี้

มีประวัติความเป็นมาแห่งวันมาฆบูชานี้โดยย่อว่า ในวันเพ็ญกลางเดือน ๓ ในสมัยต้นพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงเริ่มประกาศพระพุทธศาสนาเป็นการพัฒนาคนและสังคมของหมู่ชน ก็ได้มีผู้เข้ามาขอบวชเป็นภิกษุได้ปฏิบัติธรรมจนบรรลุความเป็นผู้บริสุทธิ์อย่างสิ้นเชิง คือ สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ขีณาสพ สิ้นกิเลส ได้มาเข้าเฝ้าพร้อมกันมีจำนวนมากที่ท่านกำหนดไว้ว่าถึง ๑,๒๕๐ องค์ พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงถือว่าในโอกาสดังกล่าวนี้เป็นโอกาสที่จะทรงเริ่มวิธีซึ่งเรียกว่าการประชุมกันทำอุโบสถของภิกษุสงฆ์ โดยที่

ในวันกลางเดือนทางจันทรคติและในวันสิ้นเดือนทางจันทรคติ พระสงฆ์ผู้บริสุทธิ์จะมาประชุมพบกันครั้งหนึ่ง และในการประชุมนั้น จะประชุมกันทำอะไร ในเบื้องต้นนั้น พระพุทธองค์ทรงร่วมประชุมด้วยก็ได้ทรงแสดงพระ-โอวาทที่เป็นข้อหลัก สำหรับที่พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายผู้มีหน้าที่จะได้ออกไปประกาศพุทธศาสนาเป็นการพัฒนาคนและสังคมในโลก ให้ทราบถึงหลักในการที่จะนำไปสั่งสอนในการพัฒนาคนและสังคมทางพุทธศาสนาว่าจะใช้วิธีอะไรให้ปฏิบัติอย่างไร และมีเป้าหมายอย่างไร และให้คนที่รับการพัฒนานั้น สังคมที่พัฒนานั้น ได้เป็นคนเช่นไร

พระโอวาทที่ทรงแสดงในวันนั้นเป็นการวางหลักใหญ่สำคัญดังที่กล่าวมานี้ สำหรับที่พระสงฆ์ทั้งหลายจะได้นำไปพัฒนาคนและสังคมดัง-กล่าว จึงได้เรียกว่า โอวาทปาฏิโมกข์ โอวาทะก็คือ โอวาท ปาฏิโมกข์ก็คือว่า ข้อที่เป็นหลักใหญ่ ข้อที่เป็นประธาน เพราะฉะนั้นจึงจะได้นำความในพระโอวาทนี้มาเล่าให้ฟัง แต่ว่าจะถอดความเพื่อเป็นที่เข้าใจง่ายให้พอเหมาะแก่ภาวะของคนและสังคมที่เป็นชาวโลกทั่วไป พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าจะมีหลักการในการสอนอย่างไร พระองค์ได้ทรงแสดงเป็นหลักใหญ่เอาไว้เพียง ๓ ประการว่า

การไม่ทำบาปทั้งปวงหนึ่ง

การทำกุศลให้ถึงพร้อมหนึ่ง

การชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้วหนึ่ง

นี่คือพุทธศาสนาคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นพระผู้รู้ทั้งหลาย เพราะฉะนั้นหลักในการแผ่พุทธศาสนาเป็นการอบรมคนและสังคมในโลกที่พระ-พุทธเจ้าทรงวางไว้นี้ จึงมีข้อความโดยย่อเพียงเท่านี้ ซึ่งเป็นข้อที่จำง่ายจำไม่ยาก

ข้อ ๑ ไม่ทำบาป คืออกุศลทุจริต ความชั่วทั้งปวง

ข้อ ๒ ทำกุศล คือความดีงาม ความสุจริตทั้งปวงและ

ข้อ ๓ ก็คือการชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว

เพราะฉะนั้นเราทั้งหลายก็กล่าวได้ว่า อยู่ในหมู่ชน ซึ่งพระพุทธเจ้าและสาวกของพระพุทธเจ้ามุ่งที่จะพัฒนา จึงควรที่จะกำหนดจดจำเอาไว้และปฏิบัติตามหลักทั้ง ๓ ข้อนี้ และแนะนำให้ผู้อื่นปฏิบัติตามหลักทั้ง ๓ ข้อนี้

อนึ่ง พระองค์ได้ทรงแสดงขยายความออกไปอีก เพื่อให้เข้าใจง่ายยิ่งขึ้นว่าการไม่ทำบาปทั้งปวงนั้น ก็คือไม่ทำอะไรบ้าง ได้แก่

การที่ไม่พูดว่าร้ายใครทางวาจา

การที่ไม่ทำร้ายใครทางกาย และ

ความที่สำรวมในปาฏิโมกข์ หมายความว่า สำรวมตนปฏิบัติตนอยู่ในวินัยอันเป็นข้อที่พึงปฏิบัติในการที่จะเว้นไม่ทำในสิ่งที่ไม่ควรทำ ทำในสิ่งที่ควรทำต่าง ๆ เมื่อปฏิบัติใน ๓ ประการนี้ ก็ชื่อว่า ปฏิบัติในข้อว่าไม่ทำบาปทั้งปวง

ทำกุศลให้ถึงพร้อมนั้นพระองค์ก็ตรัสเน้นอยู่ที่การประกอบการปฏิบัติรักษาจิตใจนี้เองให้ดียิ่งขึ้นกว่า จิตที่เป็นสามัญทั่วไป คือจิตที่เป็นสามัญทั่วไปนั้นเป็นจิตที่มักจะฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ คือ เรื่องทั้งหลายที่เป็นเครื่องแวดล้อมอยู่เป็นอันมาก เพราะว่าทุก ๆ คน นั้นต้องพบกับสิ่งแวดล้อมที่พอใจบ้าง ไม่พอใจบ้างอยู่เป็นอันมาก ก็มาถือเป็นอารมณ์ ทำให้เกิดความหงุดหงิด ความเครียด หรือว่าเกิดความโลภอยากได้บ้าง ความโกรธบ้าง ความหลงบ้าง จิตของสามัญชนทั่วไป ดังนี้จึงดิ้นรนกวัดแกว่ง กระสับกระส่ายอยู่เสมอ หาความสงบได้ยาก

เมื่อจิตเป็นดังนี้จึงขาดปัญญาที่จะรู้จักสัจจะ คือความจริงว่าอะไรดีอะไรชั่ว อะไรควรทำ อะไรไม่ควรกระทำต่าง ๆ ทำให้เกิดความลำเอียงไปในการปฏิบัติด้วยอำนาจของความชอบบ้าง ความชังบ้าง ความหลงบ้างความกลัวบ้าง จึงก่อให้เกิดการปฏิบัติที่เป็นบาป เป็นอกุศล เป็นทุจริต

ต่าง ๆ เพราะฉะนั้นจึงได้ตรัสเน้นในด้านการทำกุศลให้ถึงพร้อมว่า เริ่มด้วยการรักษาจิตนี้เอง ให้ได้พบกับความสงบจากความเครียด ความหมกมุ่น ความวุ่นวาย หรือด้วยอำนาจของอารมณ์และกิเลสต่าง ๆ ที่มีอยู่โดยรอบ ด้วยความที่มาหัดตั้งจิตไว้ในทางสงบอันเรียกว่า กรรมฐาน เช่น มาทำความสงบใจของตัวเอง วันหนึ่ง ๆ แม้จะไม่ได้มากไม่ได้นานก็ให้ทำ แม้น้อยหรือว่าในระยะเวลาอันสั้น ๕ นาที ๑๐ นาที อะไรก็ได้ คือแบ่งเวลามารักษาจิตนี้ให้ได้รับความสงบเท่ากับว่าหาความสงบมาเป็นอาหารเลี้ยงจิต บำรุงจิต เพราะวันหนึ่ง ๆ นั้นทุก ๆ คนต้องบริโภคอาหารเลี้ยงร่างกายกันอยู่ทุกวัน วันละหลายครั้งเป็นปกติ แต่ว่าไม่คำนึงถึงจิตใจว่าต้องการอาหารเหมือนกัน

หากว่าจะหาอาหารมาเลี้ยงจิตอันเป็นอาหารที่มีคุณประโยชน์ก็ย่อมจะได้ประโยชน์มาก ก็คือสมาธินี้เอง หรือความสงบ ทำจิตให้สงบอยู่กับความสงบ เช่น กำหนดลมหายใจเข้าออก หายใจเข้านับหนึ่ง หายใจออกนับหนึ่ง แล้วก็นับสอง ๆ สาม ๆ ไปจนถึงสิบ ๆ แล้วก็ย้อนกลับใหม่ หรือว่าหายใจเข้าว่าพุท หายใจออกว่าโธ หรือว่าหายใจเข้าว่าอัส ทีแปลว่า อัสสาสะหายใจเข้า หายใจออกว่า ปัส มาจากคำว่าปัสสาสะ ที่แปลว่าหายใจออก ดังนี้ก็ได้ หรือเพียงกำหนดใจเข้ามารวมอยู่ในจุดใดจุดหนึง เช่นลมหายใจเข้าออกดังกล่าว เพื่อให้ใจตั้งสงบอยู่ในภายใน ไม่ออกไปวุ่นวายภายนอก วันหนึ่ง ๕ นาที ๑๐ นาทีก็ยังดี เป็นการให้อาหารแก่จิตใจอันเป็นอาหารที่ดี ดังนี้ย่อมเป็นประโยชน์มาก เรียกว่าเป็นการปฏิบัติทำอธิจิต ที่แปลว่า จิตยิ่ง คือ ทำให้จิตสงบยิ่งกว่าปกติที่เป็นอยู่

อันที่จริงนั้นทุก ๆ คนก็หาอาหารให้กับจิตใจกันอยู่แล้ว ด้วยวิธีเช่นว่า ไปดูหนังดูละคร ก็เพื่อให้จิตใจมีความสบาย หรือบางทีจิตใจไม่สบายก็ดื่มสุราแก้กลุ้ม หรือเป็นการปฏิบัติเพื่อสนองความจำนงของจิต เพื่อทำให้จิตสงบ เช่นว่า เวลาโกรธใคร เขามาด่า โกรธขึ้นมาก็อยากจะด่าเขา หากว่า

ด่าตอบเขาไม่ได้ก็รู้สึกอึดอัด ฮึดฮัด ไม่สบาย เมื่อดาตอบเขาออกไปได้แล้วก็สบายใจ ความโกรธก็น้อยลงเรียกว่า เป็นการปฏิบัติทำจิตให้สบายนั่นเอง สนองความต้องการของจิตให้จิตสบาย หรือว่าอยากได้อะไรจิตใจก็ไม่สบาย อยากจะได้อยู่นั่นแหละต้องไปซื้อหาเอามาให้ได้ หรือบางทีก็ต้องขโมยมาให้จนได้ หรือประกอบการทุจริตเอามาให้ได้แล้ว เมื่อได้แล้วใจก็สบาย ก็เป็นการที่สนองเจตนาของจิตเพื่อทำให้จิตสบายนั่นเอง

เพราะฉะนั้นทุกคนก็ทำจิตให้สบายกันอยู่แล้ว หาอาหารให้จิตอยู่แล้ว แต่ว่าเป็นการที่นำอาหารที่เป็นพิษให้กับจิตใจ เรียกว่า เป็นการให้ยาพิษแก่จิตใจ ก็ทำให้จิตใจเสียยิ่งขึ้น ความสบายที่ได้เมื่อได้สมประสงค์ เช่นว่าอยากได้ทรัพย์ก็หามาจนได้ และก็ใจสบายไม่วุ่นวายแต่ก็เพิ่มความอยากได้ให้มาก ท่านจึงเปรียบเหมือนอย่างว่า ความโลภนั้นเหมือนอย่างไฟที่ลุกขึ้น อาศัยเชื้อก็คือว่า สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นที่ตั้งของความโลภ เช่น แก้ว แหวน เงิน ทอง เป็นต้น แต่ไฟ คือ ความโลภนั้นเมื่อลุกขึ้นกินเชื้อแก้ว แหวน เงิน ทอง ทีหาเอามาให้เหมือนอย่างเอามาใส่เชื้อให้สิ่งเหล่านั้นก็ไม่พออยู่นั่นเอง ไฟ คือ ความโลภก็พองโตขึ้น เหมือนใส่เชื้อให้มากไฟก็พองโตขึ้นแล้วก็กินเชื้อนั้นมอดไป คือ เมื่อได้มากแล้วความอยากนั้นก็หาย หรือว่าก็อยากขึ้นไปอีก อาศัยเชื้อเก่านั่นเอง ไฟลุกโตขึ้นก็ต้องการเชื้อมาใส่อีก เอาเชื้อมาใส่ให้ไฟก็กินเชื้อหมดไปอีก ต้องหาเชื้อมาให้อีก

เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสเอาไว้ว่า แม่น้ำเสมอด้วยตัณหา คือความอยากไม่มี ยิ่งหามาป้อนความอยาก ตัณหาก็ยิ่งใหญ่ขึ้น เพราะฉะนั้นการให้อาหารแก่กิเลสด้วยวิธีดังกล่าวที่ชาวโลกปฏิบัติกันอยู่โดยมากนี้จึงเป็นการหาอาหารที่เป็นพิษให้ แต่ว่าการหาอาหารที่เป็นคุณให้แก่จิต คือ สมาธิ การทำจิตให้สงบ ตั้งมั่นอยู่ในทางกุศล คือทางดีนี้เป็นอาหารที่เป็นคุณซึ่งมีประโยชน์แก่จิตใจมาก ทำให้จิตใจมีความสุขที่แท้จริง มีความ

สงบที่แท้จริง และทำให้เกิดปัญญาต่อไป ก็จะทำให้รู้จักบาป บุญ คุณโทษ ประโยชน์ หรือมิใช่ประโยชน์ตามความเป็นจริง จิตใจปราศจากความลำเอียง ต่าง ๆ เป็นจิตใจที่บริสุทธิ์ การที่จะตัดสินใจว่าถูก ว่าผิด ว่าดี ว่าชั่ว ก็ถูก ต้อง เป็นตัวปัญญาขึ้นมา และอันนี้เองที่เป็นหลักปฏิบัติในข้อที่ ๓ ที่ว่า ทำจิต ของตนให้ผ่องแผ้ว อันเริ่มมาจากอธิจิต จิตยิ่งที่เป็นสมาธิแล้วทำให้ได้ ปัญญาสืบต่อไปเป็นการทำจิตให้บริสุทธิ์ ให้ผ่องแผ้วจากเครื่องเศร้าหมอง ทั้งหลาย

นี้เป็นหลักปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้ อะไรจะเป็นเครื่อง มือในการที่มาปฏิบัติดังนี้ก็ทรงประกอบไว้ให้ใช้ขันติ คือ ความอดทน ได้แก่ ให้รู้จักอดทนใจของตัวเองนี่แหละเป็นข้อสำคัญ ขันติทั่วไปนั้นก็เป็นการอดทน ต่อความลำบากในเวลาที่ป่วยไข้ มีทุกขเวทนาต่าง ๆ อดทนต่อความตราก ตรำเกี่ยวกับ หนาว ร้อน หิว กระหาย เป็นต้น ในการปฏิบัติการงานต่าง ๆ อดทนต่อความเจ็บใจต่าง ๆ เป็นขันติทั่วไป แต่เมื่อกล่าวสรุปเข้ามาโดยตรง แล้วก็คือ อดทนต่ออารมณ์ อบรม อดทนต่อจิตใจของตนเอง ก็คืออดทนต่อ ตัณหาความดิ้นรน ทะยานอยากในทางที่ผิด อดทนต่อความโลภ ความโกรธ ความหลง โดยที่ไม่ปฏิบัติตามจำนงของโลภ โกรธ หลง ของตัณหา ความ ดิ้นรนทะยานอยากที่บังเกิดขึ้นในจิตใจของตนเอง เมื่ออยากผิดแล้วก็ต้องงด เว้นเสีย เพราะเมื่ออยากผิดแล้วก็ไปทำเข้าก็เป็นบาป เมื่องดเว้นเสียได้ด้วย ความอดทน ก็เป็นอันว่าปฏิบัติในข้อไม่ทำบาปทั้งปวงได้ และความดีนั้น เล่า รู้ว่าดี แต่บางทีก็ไม่อยากจะทำ ด้วยเหตุต่าง ๆ ก็ต้องอดทนต่อสิ่งที่เป็น อันตรายต่อการที่จะทำความดี มาประกอบคุณงามความดี

เมื่อเป็นดังนี้ก็เป็นอันว่า ทำความดีได้ และก็ต้องอดทนต่อความเหนื่อย หน่ายในการที่จะทำจิตใจ เช่น การปฏิบัติทำสมาธิก็ต้องเมื่อยขบ หรือบางที ก็รวมใจไม่ได้ รู้สึกว่าการมาทำใจให้เป็นสมาธินั้นไม่สนุก เบื่อหน่ายไม่อยาก

ทำ ดังนี้ก็ต้องอดทนต่อความเบื่อหน่าย ตอความไม่สำเร็จในขั้นแรก เพราะรวมใจไม่ได้ตั้งใจทำอยู่ไปเรือย ๆ บ่อย ๆ ในที่สุดใจก็จะเชื่องเข้าเป็นสมาธิได้ ต้องอดทนดังนี้ตลอดถึงการอดทนในทางที่จะไตร่ตรองพิจารณาให้รู้จักว่า อะไรดี อะไรชัว อะไรผิด อะไรถูก ด้วยใจที่สงบ อันเป็นใจที่เที่ยงตรง อันเป็นทางให้เกิดปัญญา ต้องมีความอดทนในการที่บฏิบัติดังนี้ จึงจะทำจิตของตนให้ผ่องแผ้วได้

เหล่านี้ต้องใช้ขันติ ความอดทนทั้งนั้น ไม่ทำก็ต้องใช้ขันติเพราะวาขึ้นชื่อว่าความชั่วตาง ๆ แล้ว เมื่อบังเกิดกิเลสขึ้นเป็นกองตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากกองโลภ กองโกรธ กองหลง ก็ต้องการให้ทำ บังคับให้ทำเหมือนอย่างเป็นนาย บุคคลก็เหมือนอย่างทาส ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นทาสของตัณหา เพราะฉะนั้นก็ต้องมีความอดทนต่อใจ คือต่อกิเลส ไม่ทำตามที่กิเลสสั่ง และเมื่ออดทนได้แล้วกิเลสก็จะสงบไปเอง โลภ โกรธ หลง ตัณหา ก็จะสงบไปเอง ก็เป็นอันว่าไม่ทำได้ คือไม่ทำชั่วได้ ทุกคนทำได้ดังนี้ คือไม่ทำชั่วได้ด้วยมีขันติ ทำดีก็เหมือนกันไม่อยากทำ แต่เมื่ออดทนต่อความไม่อยากนั้นทำไป ในที่สุดก็จะได้รับผลของความดี มีความสุขจากความดีก็จะทำให้ทำความดีง่ายขึ้น

พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสเอาไว้ว่า ความชั่วนั้นคนชั่วทำง่ายคนดีทำยาก ความดีนั้นคนชั่วทำยาก คนดีทำง่าย เพราะฉะนั้นให้สอนใจตัวเองอยู่ดังนี้ว่า เมื่อยังอยากจะทำชั่วอยู่เพราะยังเป็นคนชั่ว ใจยังคุ้นต่อความชั่ว น้อมไปในความชั่ว ต้องดัดใจของตัวเองด้วยขันติ ยังไม่อยากทำดีก็เพราะว่ายังไม่เป็นคนดีพอ จึงต้องมีขันติอดทนทำไปในความดี ใจก็จะน้อมมาในความดีได้ จิตใจนี้เป็นธรรมชาติที่น้อมไปได้เหมือนดังกระดาษ เมื่อยังไม่ม้วนก็เป็นแผ่น ๆ และเมื่อม้วนเข้าแล้ว ม้วนทีแรกนั้นเมื่อปล่อยมือกระดาษก็จะคลี่ออกทันที แต่เมื่อม้วนบ่อย ๆ แล้วกระดาษก็จะม้วนตัวเองได้อยู่ตัว แม้ว่าจะจับคลี่ออกแล้วปล่อยมือกระดาษก็จะม้วนกลับมาหาที่เดิมใหม่

จิตใจของคนเป็นดั่งเช่นม้วนกระดาษ คุ้นเคยไปในทางชั่วมากก็ม้วนไปในทางชั่ว คุ้นเคยไปในทางดีมากก็ม้วนไปในทางดี เพราะฉะนั้นจึงต้องมีการฝืนใจ ต้องมีขันติในอันที่จะละชั่ว ในอันที่จะทำดี ในอันที่จะทำจิตของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส เพราะกระดาษของตนเองนั้นทุก ๆ คนนั้นมักม้วนไปในทางไม่ทำดีกันอยู่เป็นส่วนมาก เพราะฉะนั้นให้ทำดีจึงมักไม่ค่อยอยากจะทำ แต่เมื่อหัดให้น้อมไปในทางดีบ่อย ๆ แล้วก็เคยเข้าเอง จะทำดีง่ายขึ้น ๆ ทำชั่วยากขึ้น ๆ ดังนั้นก็กลายเป็นคนดีและจะเป็นผู้ที่มีจิตใจสงบ ตั้งมั่นได้เป็นปกติ เป็นผู้มีปัญญารู้จักไตร่ตรอง พิจารณาเห็นชอบเห็นผิด อะไรควร อะไรไม่ควร ทำให้การปฏิบัติเป็นไปได้อย่างถูกต้อง ต้องมีขันติ และเมื่อเป็นดังนี้แล้ว จะพบผลอันหนึ่ง คือ ความสุขอันแท้จริงที่เกิดจากความสงบไปโดยลำดับ และทำให้บุคคลผู้ที่ปฏิบัติเองนั้นเป็นบุคคลที่ออกจากความชั่วได้ ตั้งอยู่ในความดีได้ เป็นคนที่มีใจสงบ กายสงบ วาจาสงบ

พระพุทธเจ้าได้ทรงชี้ทางที่จะฝึกอบรม พัฒนาคนและสังคมพร้อมทั้งทรงวางเครื่องมือคือ ขันติ และพร้อมที่จะชี้ผลที่พึงได้ก็คือ ความที่คนเรานั้นจะออกจากความชั่วได้ ตั้งอยู่ในความดีได้ เป็นคนดีได้ และเป็นผู้ที่สงบกายสงบใจ สงบวาจาได้ สามารถที่จะปฏิบัติงานต่าง ๆ ของตนให้บรรลุเป้าหมายตามที่ประสงค์ เพราะฉะนั้นโอวาทที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในวันมาฆะปุณมีนี้จึงเป็นหลักปฏิบัติอันสำคัญในอันที่จะพัฒนาคนและสังคมนี้เอง ให้เป็นคนดี เป็นสังคมที่ดีขึ้น สามารถที่จะปฏิบัติในการที่จะประกอบอาชีพการงาน ทำให้เศรษฐกิจทั้งส่วนตัวและส่วนรวมดีขึ้น สามารถที่จะอยู่ด้วยกันด้วยความสุข สงบ มีความสุขและมีความเจริญ

เพราะฉะนั้น ในโอกาสอันเป็นมงคลนี้จึงขอแสดงธรรมะในโอวาทปาฏิโมกข์ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนไว้ในวันมาฆะปุณมี ซึ่งตรงกับวันมาฆบูชาเมื่อวานนี้แก่ท่านทั้งหลาย ผู้ที่มีหน้าที่ในการที่จะวางแผนพัฒนาคนสังคม และวัฒนธรรม ประกอบไปกับการเศรษฐกิจ

ในที่สุดนี้ก็ขอให้อำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย อำนาจบุญกุศลได้อภิบาลรักษาทุก ๆ ท่านให้เจริญ อายุ วรรณะ สุขะ พละ และประสพความสำเร็จในกิจที่พึงปฏิบัติเป็นไป เพื่อความสุข ความเจริญ ทั้งแก่ตนเอง และแก่ส่วนรวมยิ่ง ๆ ขึ้นไปทุกท่านเทอญ

ตคถาธรรม
ของสมเด็จพระญาณสังวร
พ.ศ. ๒๕๓๑

๔

การปฏิบัติหน้าที่ราชการ
กับการพัฒนาประเทศ

อำนวยพร ท่านประธาน ท่านเลขาธิการ กรรมการ ข้าราชการ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย

วันนี้เป็นวันสถาปนาสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี ทางสำนักฯ จึงจัดบำเพ็ญกุศลตามที่เคยปฏิบัติมา และก็ได้อาราธนาขอให้แสดงธรรมเป็นสัมโมทนียกถา เรื่อง การปฏิบัติหน้าที่ราชการกับการพัฒนาประเทศ

การพัฒนาประเทศนั้น อันที่จริงก็ได้มีมาโดยลำดับตั้งแต่โบราณกาล โดยประมุขของชาติ คือองค์พระมหากษัตริย์ พร้อมทั้งคณะอำมาตย์ ข้าราชการ ได้ปฏิบัติกระทำมา เพราะฉะนั้นประเทศชาติจึงได้มีความเจริญมาโดยลำดับและมาถึงในสมัยปัจจุบันก็ได้มีการตั้งสภาพัฒนการเศรษฐกิจฯ ซึ่งเป็นสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในบัดนี้ ซึ่งได้วางแผนพัฒนาทำมาแล้ว ๕ ฉบับ ๆ ละ ๕ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๔ ถึง ๒๕๒๙ มาถึงฉบับปัจจุบัน เป็นฉบับที่ ๖ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๐ ๒๕๓๔ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินี้

เมื่อได้ตั้งขึ้นฉบับที่ ๑-๒ ก็เป็นการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ และได้มองเห็นความสำคัญของสังคม จึงได้เริ่มวางแผนพัฒนาสังคมเพิ่มขึ้นตั้งแต่ฉบับที่ ๓ มาจนถึงฉบับปัจจุบัน

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินี้มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งเพราะได้เป็นที่ชุมนุมบุคคลชั้นมันสมองของชาติมาร่วมกันพิจารณาวางแผน เท่ากับว่าเป็นมันสมองของรัฐบาลที่จะดำเนินการปกครองประเทศชาติให้พัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งในแผนพัฒนาฯ ฉบับที ๖ นี้ ซึ่งมี ๑๐ แผนงาน โดยเฉพาะแผนงานที่ ๒ เป็นแผนพัฒนาคน สังคม และวัฒนธรรมได้กำหนดให้อิงศาสนา โดยเฉพาะพุทธศาสนา อันแสดงว่าท่านผู้วางแผนได้รู้ศึกษารู้จักพุทธศาสนา และได้นำพุทธศาสนามาประกอบเข้าในการพัฒนาคน พัฒนาสังคม และวัฒนธรรม และในวันนี้ได้กำหนดให้แสดงเรื่อง การปฏิบัติหน้าที่ราชการกับการพัฒนาประเทศ กล่าวได้ว่า การปฏิบัติหน้าที่ราชการนั้น ก็เป็นการปฏิบัติหน้าที่บำบัดทุกข์บำรุงสุข สร้างความเจริญให้บังเกิดขึ้นแก่บ้านเมือง แก่ประชาชน และแก่ทุก ๆ อย่างอันเกี่ยวกับประเทศชาตินั้นเอง

เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าหน้าที่ราชการนั้นคือหน้าที่ดำรงรักษาประเทศชาติและพัฒนาประเทศชาติไปพร้อมกัน คือการดำรงรักษาประเทศชาตินั้น มิใช่มีความหมายเพียงว่า รักษาประเทศชาติให้ตั้งอยู่คงที่ ไม่มีก้าวหน้า แต่ก็ต้องหมายความว่า ทำให้ประเทศชาติเจริญก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ อันรวมเข้าในคำว่าพัฒนากันอีกด้วย และอันที่จริงนั้นในการพัฒนาประเทศจะสำเร็จได้ก็ด้วยบุคคลทุกฝ่ายร่วมกันปฏิบัติหน้าที่ของตน และร่วมกันปฏิบัติเพื่อการพัฒนาประเทศชาติเป็นส่วนรวม นับตั้งแต่บุคคลที่เป็นปัจเจกบุคคล ในครอบครัวหนึ่ง ๆ อันเป็นสังคมครอบครัวและโดยขยายออกไป จนเป็นสังคมหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด รวมกันเป็นประเทศชาติ

เพราะฉะนั้นการที่มีการวางแผนพัฒนาคน พัฒนาสังคม และวัฒนธรรม จึงเป็นการวางแผนอันถูกต้อง และโดยเฉพาะให้อิงพุทธศาสนานั้นก็เป็นการอิงที่ถูกต้อง ธรรมของพระพุทธเจ้านั้นสามารถนำมาปฏิบัติเพื่อการพัฒนากับประเทศชาติได้ อันเริ่มตั้งแต่พัฒนาคน แต่ละบุคคล อันเรียกว่าปัจเจกบุคคล รวมกันเข้าเป็นสังคมดังกล่าว สำหรับการปฏิบัติหน้าที่ราชการ อันหน้าที่ราชการนั้น ก็มีความหมายถึงบุคคลกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นข้าราชการอันรวมถึงรัฐวิสาหกิจซึ่งมีรัฐบาลเป็นหัวหน้า มีองค์พระมหากษัตริย์เป็นประมุข และแบ่งหน้าที่กันออกไปเป็นข้าราชการการเมือง ข้าราชการประจำ และข้าราชการหน่วยต่าง ๆ ตลอดจนถึงบุคคลในรัฐวิสาหกิจต่าง ๆ เหล่านี้ก็เป็นบุคคลกลุ่มใหญ่ ซึ่งปฏิบัติหน้าที่เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุข รักษาประเทศชาติบ้านเมือง และพัฒนาประเทศชาติบ้านเมืองพร้อมทั้งบุคคลในประเทศชาติให้มีความเจริญดังกล่าวมานั้น เพราะฉะนั้นหน้าที่ราชการนั้น จึงมีความสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติเป็นอย่างยิ่ง อันอาจจะใช้คำรวมโดยขอยืมมาใช้ว่าเป็นคนทั้งชนชั้นผู้ปกครอง ผู้อำนวยให้เกิด รัฐวิสาหกิจต่าง ๆ

ส่วนประชาชนทั้งปวงนั้น กล่าวได้ว่าเป็นผู้อยู่ในปกครองและในการปฏิบัติหน้าที่ราชการที่จะประสบความสำเร็จนั้น ก็จะต้องร่วมกันทั้งหมดปฏิบัติหน้าที่ของตน ทำการปกครอง คือบำบัดทุกข์ บำรุงสุข อำนวยให้เกิดความเจริญในด้านต่าง ๆ ทำให้บังเกิดการเศรษฐกิจที่เจริญขึ้น ดีขึ้น แก่บุคคลผู้อยู่ในปกครองคือประชาชนทั้งปวง และประชาชนผู้อยู่ในปกครองทั้งปวงก็ร่วมมือรับการปกครอง รับการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ของฝ่ายปกครองปฏิบัติอาชีพหน้าที่ของตนให้บังเกิดผลสำเร็จ การเกษตรกรรมก็บังเกิดความสำเร็จ หรือกสิกรรมก็บังเกิดความสำเร็จ พาณิชยกรรมก็บังเกิดความสำเร็จ อุตสาหกรรมต่าง ๆ ก็บังเกิดความสำเร็จเหล่านี้เป็นต้น

เมื่อทั้งสองฝ่ายซึ่งต่างเป็นผู้จัดและต่างเป็นผู้รับการจัดดำเนินให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยตามเป้าหมาย เมื่อเป็นดังนี้ความเจริญก็จะบังเกิดขึ้น

โดยทั่วไป เพราะฉะนั้นหน้าที่ราชการนั้นจึงกล่าวได้ว่ามีหัวใจอยู่ที่ว่า การที่จะปฏิบัติอย่างไร ให้ประชาชนผู้อยู่ในปกครองได้รับความสุข ความสะดวก สามารถที่จะประกอบอาชีพหน้าที่การงาน ดำรงชีวิตอยู่เป็นสุขตามควรแก่อัตภาพ และหน้าที่การปกครองบุคคลทั้งประเทศนั้น เป็นหน้าที่ใหญ่มาก มีเรื่องที่พึงจัดทำอยู่มากมายหลายประการ จึงต้องแบ่งเป็นกระทรวงออกเป็นมากมาย แต่ละกระทรวงก็ต้องแบ่งออกเป็นกรม กอง ออกไปอีกมากมาย ก็เพื่อให้ปฏิบัติงานให้บังเกิดผลที่ดีแก่ประชาชนทั้งปวง ในกิจนั้น ๆ ให้ครบถ้วน และข้าราชการทุกคนนั้นก็จะต้องปฏิบัติหน้าที่ของตน ตามที่ได้กำหนดกฎหมายไว้แต่ละบุคคล และเมื่อแต่ละบุคคลได้ปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายนั้นไว้ดี การปฏิบัติทั้งหมดของทุก ๆ คนก็รวมกันเป็นหน้าที่ราชการการส่วนรวม อันอำนวยสุขประโยชน์ให้แก่ประชาชนตามเป้าหมายสำเร็จเป็นการพัฒนาประเทศ

ในการพัฒนาประเทศนั้นก็กล่าวได้ว่า การพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินี้เป็นประการสำคัญ ก็ได้อาศัยท่านทั้งหลายซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติงานอยู่ในสำนักงานนี้ที่จะจัดวางแผนและติดตามแผนที่วางไว้นั้น กับดูผลที่พึงได้เพื่อที่จะได้วางแผนฉบับต่อ ๆ ไป อันจะนำให้เกิดความเจริญ อันเรียกว่าพัฒนายิ่งขึ้น ๆ ตามที่พึงจะเป็นไปได้

ฉะนั้น การปฏิบัติหน้าที่ราชการของหน่วยราชการทุกแห่งตลอดจนถึงหน่วยราชการแห่งนี้ จึงกล่าวได้ว่ามีความสำคัญแก่ประเทศชาติอันจะเป็นเหตุให้บังเกิดผลร่วมกันในการพัฒนาประเทศชาติ โดยเฉพาะการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินั้น ย่อมมีความสำคัญอยู่ที่การวางแผนในที่นี้ และแผนทั้งหลายที่ท่านได้วางไว้แล้วซึ่งรัฐบาลได้อนุมัตินำไปใช้ตั้งแต่ฉบับที่ ๑ จนถึง ฉบับที่ ๖ ในปัจจุบันนี้จึงกล่าวได้ว่า เป็นแผนที่บังเกิดผล คือบังเกิดการปฏิบัติได้ให้สัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมาย ตามควรที่จะพึงเป็นไปได้ทำให้บังเกิดความเจริญแก่ประเทศชาติที่ทวีมากยิ่งขึ้นในด้านนั้น ๆ

การปฏิบัติหน้าที่ราชการของข้าราชการทุกฝ่ายก็กล่าวได้ว่า จะต้องเป็นไปตามแผนที่วางไว้นี้ในส่วนสำคัญ เพราะฉะนั้นถ้าหากว่าบรรดาข้าราชการทั้งหลายได้ทราบแผนพัฒนาที่วางไว้นี้พอสมควรทั่วไปแล้ว ก็จะบังเกิดประโยชน์ในการที่จะรับแผนอันกำหนดไว้ที่เป็นหน้าที่ของตนถึงจะปฏิบัตินำไปปฏิบัติให้ดียิ่งขึ้นไป เพราะการปฏิบัติหน้าที่ราชการนั้นข้าราชการที่ดีก็ควรที่จะต้องคำนึงถึงว่า ไม่ใช่ปฏิบัติเฉพาะหน้าที่ที่กำหนดในกฎหมายไว้เท่านั้น แต่จะต้องพิจารณาตรวจตราดูว่ามีอะไรที่ควรทำยิ่งขึ้น อันตนควรจะทำได้เพื่อให้บังเกิดความสุขความเจริญแก่ประชาชนในส่วนนั้น ๆ อีกด้วย ดังเช่น องค์พระประมุขแห่งชาติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หากว่าจะทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจ เฉพาะที่มีบทบัญญัติว่ามีหน้าที่พึงปฏิบัติเท่านั้นก็ทรงทำได้ แต่ว่าอาศัยที่พระองค์มีพระมหากรุณาแก่ประชาชน ได้ทรงคำนึงถึงหน้าที่อีกอย่างหนึ่งอันยิ่งไปกว่าหน้าที่ที่พึงจะทรงปฏิบัติเฉพาะที่เป็นไปตามบทบัญญัติตามราชประเพณี คือที่ทรงปฏิญาณพระองค์ไว้ว่าจะทรงปกครองโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนชาวสยาม จึงได้ทรงมีพระอุตสาหะ วิริยะภาพ ทรงปฏิบัติโครงการพระราชดำริต่าง ๆ เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ อันกล่าวได้ว่าเป็นโครงการพระราชดำริในสิ่งที่รัฐบาลและเจ้าหน้าที่ทั่วไปยังมิได้จัดทำยังตามเข้าไปไม่ถึง ก็ทรงวางโครงการพระราชดำริจัดทำเป็นจำนวนมากมาย ทรงประสบกับความเหนื่อยยากเป็นอันมากเหล่านี้ก็กล่าวได้ว่าเป็นการทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจที่มิได้มีบทบัญญัติไว้ว่าจะต้องทรงทำ ไม่ทรงทำก็ได้แต่อาศัยพระกรุณา จึงได้ทรงปฏิบัติ ทรงทำให้บังเกิดความเจริญขึ้นเป็นอันมาก ฉะนั้นหากว่าข้าราชการนั้นปฏิบัติโดยเสด็จ คือ ปฏิบัติกิจต่าง ๆ ตามหน้าที่ของตนที่มีบัญญัติไว้ และขวนขวายปฏิบัติกิจที่ควรทำอื่น ๆ อันมิได้มีบทบัญญัติไว้เพื่อให้บังเกิดความสุขความเจริญแก่ประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ก็จะเป็นประโยชน์มาก

เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสแสดงถึงหน้าที่ของข้าราชการไว้ตามพุทธภาษิตชาดกที่ได้ยกเป็นบทอุเทศ ณ เบื้องต้นที่แปลว่า "บุคคลพึงหมั่นขยันในหน้าที่การงานไม่ประมาท มีความใคร่ครวญให้เห็นเหตุผล จัดการงานดีย่อมอยู่รับราชการได้" นี้ รวมเป็นองค์สมบัติของข้าราชการ ๔ ประการ คือ

๑. หมั่นขยันในหน้าที่การงาน

๒. ไม่ประมาทเลินเล่อ เผลอเพลิน มีสติรักษาตัว

๓. พิจารณาใคร่ครวญ มีปัญญามองเห็นเหตุผลทั่วถึง

๔. จัดการงานดี

ข้อ ๑ หมั่นขยันในหน้าที่การงานนั้น ก็คือ ตั้งใจทำงาน ไม่เกียจ-คร้านมาทำงานตามเวลาที่กำหนด และก็เลิกงานตามกำหนดหรือว่าทำงานนานยิ่งไปกว่า ทำการงานไม่ให้คั่งค้าง

ข้อ ๒ ไม่ประมาท ซึ่งมีความหมายถึงว่า ไม่มัวเมา เลินเล่อเผลอเพลิน มีสติรักษาตนอยู่ในการงานทั้งหลาย ไม่ประมาทมัวเมาเลินเล่อเผลอเพลินนั้น ก็คือว่า ไม่มัวเมาใจไปในลาภยศทั้งหลายอันเป็นสิ่งที่ไม่ควรได้ไม่ควรเสีย ถึงมีจิตใจที่ไม่หลงตน ไม่หลงไปในอำนาจ แต่ใช้อำนาจหน้าที่ในทางถูกต้องให้เป็นประโยชน์ ไม่เผลอไผลในการงานทั้งหลาย มีสติรอบ-คอบ ระลึกนึกคิดตรวจตราพิจารณาให้รอบคอบ เพื่อให้การงานที่ทำนั้นถูกต้อง ไม่บกพร่องเสียหาย ความไม่ประมาทนี้จึงต้องอาศัยความเป็นผู้ที่มีสติคอยรักษาตัวอยู่เป็นประการสำคัญ และหมายถึงว่ามีสติที่จะคอยป้องกันไม่ให้ใช้อำนาจหน้าที่ไปในทางที่ผิดต่าง ๆ ด้วย ไม่ทำให้เกิดการปฏิบัติทุจริตในหน้าที่ด้วย

ข้อ ๓ พิจารณาใคร่ครวญ มีปัญญารู้ทั่วถึงมองเห็นเหตุผลที่ถูกต้องตามเป็นจริง ก็คือใช้ปัญญาใคร่ครวญพิจารณา ไม่ประมาทหมิ่นปัญญา

ไม่หลงปัญญา แต่ใช้ปัญญาตรวจตราจับเหตุจับผลได้ถูกต้อง ให้รู้เหตุของวัฒนะ คือ ความเจริญหรือพัฒนา เหตุของหายนะ คือ ความเสื่อม และให้รู้จักทางปฏิบัติ อันเป็นนโยบาย หรือเป็นทางที่จะนำไปให้พ้นจากวิบัติภัยไปสู่ความเจริญ

ประการที่ ๔ จัดการงานดี คือจัดระเบียบการงานดี การงานมีระเบียบไม่ยุ่งเหยิงสับสน

ทั้ง ๔ ประการนี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นองค์สมบัติของผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่ราชการ และถ้ามีคุณสมบัติเหล่านี้อยู่ก็ชื่อว่าเป็นผู้ที่สามารถรับราชการได้ดี ปฏิบัติราชการให้เป็นประโยชน์สุขแก่ประเทศชาติ ประชาชนตามหน้าที่ของตน ในการปฏิบัติเหล่านี้ก็สรุปว่าปฏิบัติตามหลักของศีล สมาธิ ปัญญา ในพระพุทธศาสนานั้นเอง

ข้อแรกปฏิบัติในศีล ศีลนั้นเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของคน คือ ความเป็นปกติ ความที่มีความสำรวม ความระมัดระวัง และความปกติที่เป็นตัวศีลธรรมชาตินี้ ก็นำมาใช้ในการงาน คือในหน้าที่ราชการได้ โดยที่ศีลนั้นจะต้องมีวินัยคู่กับศีล อย่างพระที่มีศีล ก็มีวินัยคู่กับศีล มีศีล ๒๒๗ ก็คือ มีวินัย ๒๒๗ ข้อนั่นเอง เพราะฉะนั้นศีลที่นำมาปฏิบัติในทางราชการนั้นก็คือปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎหมาย ตามระเบียบต่าง ๆ ของทางราชการตามแผน เช่น แผนพัฒนาฯ ที่ได้วางไว้นี้ เมื่อเป็นดังนี้ก็ได้ชื่อว่า เป็นผู้ที่ปฏิบัติศีลในราชการ และก็มาปฏิบัติศีลของพระพุทธเจ้าควบคู่กันไป คือการที่มาปฏิบัติในศีล ๕ เป็นต้น ตามที่รับมานี้

ข้อสอง ให้มีสมาธิในราชการที่ทำ ราชการนี้เป็นกรรมฐานของข้าราชการ ข้าราชการต้องตั้งใจมั่นอยู่ในราชการที่ทำนั้น ๆ เอาราชการที่ทำนั้นเป็นกรรมฐานในทางราชการ และก็ให้มีสมาธิในสมาธิของพระ-

พุทธเจ้าด้วย คือ เมื่อเสร็จจากราชการก็วางกรรมฐานที่เป็นราชการนี้มาปฏิบัติในกรรมฐานของพระพุทธเจ้า เช่น กำหนดลมหายใจเข้า-ออก หายใจเข้าพุท หายใจออกโธ เป็นต้น เป็นเวลาเร็วหรือนานตามควรแก่เวลาที่จะพึงกระทำได้

ข้อสาม ให้มีการปฏิบัติปัญญาในหน้าที่ราชการ คือ ให้มีความรู้ในศิลปวิทยาที่จะปฏิบัติราชการนั้นทุกอย่าง และให้มีปัญญาในหน้าที่ราชการนั้น เป็นปัญญาในทางเจริญที่เรียกว่าพัฒนะหรือพัฒนา เป็นปัญญาในทางเสื่อมเรียกว่า หายนะ และเป็นปัญญาในทางนโยบาย คือ ในวิธีหรือทางที่จะปฏิบัติให้หลีกพ้นจากหายนะ ดำเนินเข้าสู่พัฒนะหรือพัฒนา ตามแผนพัฒนาที่วางไว้นี้ นี่เป็นปัญญาในทางราชการ และก็นำมาปฏิบัติใช้ปัญญาทางพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า คือ พิจารณาว่าทุกอย่างเป็นสังขาร คือ สิ่งผสมปรุงแต่งเป็นของที่ไม่เที่ยง เป็นของที่เป็นทุกข์ที่ต้องเปลี่ยนแปลงไป เป็นของที่เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน ทุกอย่างจึงไม่ควรยึดถืออย่างมั่นคงว่าจะต้องเป็นอย่างนั้น จะต้องเป็นอย่างนี้ เพราะเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง แปรปรวน ไม่ควรยึดถืออย่างจริงจังว่าเป็นตัวเราของเราทั้งนั้น เพื่อที่จะได้ปลงใจของตัวเองให้สบาย

เมื่อปฏิบัติอย่างเต็มที่แล้ว การที่จะได้ผลเท่าไรนั้น ก็ส่วนของผลที่ควรพึงได้ ได้น้อยก็ไม่เสียใจ เพราะได้ปฏิบัติอย่างเต็มที่แล้ว ถ้าปฏิบัติบกพร่องได้ผลน้อยนั้นแหละ เราจึงจะเสียใจว่าเราทำบกพร่องก็แก้ไขให้ดีขึ้น แต่ถ้าทำเต็มที่แล้วยังได้ผลอยู่เท่านั้น ก็แปลว่าเพราะเหตุปัจจัยต่าง ๆ ทำให้ได้ผลเท่านั้น ก็พอใจเท่านั้นไม่เสียใจ เพราะได้ทำเต็มที่แล้ว เพราะทุก ๆ อย่างเป็นอนัตตา บังคับให้เป็นไปตามที่ปรารถนามิได้ เพราะฉะนั้น เมื่อปฏิบัติในศีล สมาธิ ปัญญา ในทางราชการ และปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญาของพระพุทธเจ้าแล้ว ก็จะทำให้มีพลังใจที่เข้มแข็งสามารถที่จะปฏิบัติหน้าที่

ราชการให้ได้ดีขึ้นด้วย สามารถที่จะปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้าคู่ไปด้วย จะทำให้มีความสุขอยู่ในการงานไม่เป็นทุกข์เพราะการงาน จะทำให้เกิดสุขภาพทั้งทางกายและทางจิตดียิ่งขึ้น

เพราะฉะนั้น ในโอกาสที่มาแสดงสัมโมทนียกถาในวันนี้ ในเรื่องการปฏิบัติหน้าที่ราชการกับการพัฒนาประเทศ จึงขอยุติลงเพียงนี้ ขออำนวยพร

ผู้พิมพ์ : หจก. สำนักพิมพ์ประกายพรึก
41 ถนนกะออม ผ่านฟ้า กทม. 10100 โทร. 282-4776